

Marian Kasperski

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3925-9215>

Nowa rzeczywistość czy także nowa świadomość? O wartościach kadry LWP

Okresowi tzw. ludowego Wojska Polskiego (LWP) towarzyszyło wiele swoistości powojennego okresu. Co prawda w okresie tym, podobnie jak w okresie II Rzeczypospolitej, starano się dbać o morale korpusu oficerskiego, jednak podejmowano szereg wątpliwych działań, które miały oznaczać „nową jakość”. Przykładowo w dokumentach normatywnych unikano nazwy „kodeks” na rzecz nazwy „zasady etyki zawodowej”. Podejmowano także zabiegi, by podkreślać egalitarny charakter wojska, jego społeczne oblicze, a jednocześnie stanowić zaprzeczenie tradycji międzywojennej. Innym symptomem tamtego okresu były rozwinięte badania społeczne, które miały wykazać skuteczność podejmowanych przedsięwzięć. Spróbujmy przyjrzeć się tym przedsięwzięciom i ich efektom.

Armia w nowej rzeczywistości

Przemiany ustrojowo-polityczne, zmiany w życiu społecznym i gospodarczym w Polsce po II wojnie światowej wpłynęły na przeobrażenia całej struktury społecznej. Jednym z nich była zmiana pozycji i prestiżu wielu zawodów, w tym także zawodu oficera. Część osób przestała należeć do uprzywilejowanej i elitarnej mniejszości, a oficer stał się jednym z zawodów porównywalnych – zarówno pod względem kwalifikacji, jak i warunków życiowych czy też prestiżu społecznego – z innymi zawodami inteligentkimi¹.

Badania prowadzone w okresie PRL dotyczące kondycji zawodów wykazywały na różne stanowiska respondentów w zależności od okresu i podejmowanej kwestii. I tak, z badań prowadzonych przez Adama Sarapatę w latach 1961–1962 nad pozycją zawodu

¹ F. Ułasiuk, *Identyfikacja oficerów z zawodem i integracja z wojskiem*, „Studia Filozoficzne” 1991, nr 1–2(120–121), s. 109.

oficera średniego szczebla wynika, że wśród 29 zawodów zajmował on wówczas miejsce środkowe i nieco wyższe od środkowego. Ogólnie biorąc, oficer zawodowy zajmował pozycję wyższą niż referent w biurze, sekretarka, maszynistka, rolnik indywidualny oraz przedstawiciele prywatnej inicjatywy (rzemieślnicy i kupcy), a niższą niż profesor uniwersytetu, lekarz, inżynier, nauczyciel, ksiądz, tokarz i ślusarz².

Podobne wyniki uzyskano w 1987 r. w badaniach przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) na próbie ogólnopolskiej. Wynika z nich, że zawód żołnierza zawodowego lokował się także pośrodku hierarchii (10 miejsce wśród 20 najczęściej wymienianych przez dorosłą ludność Polski zawodów zasługujących na uznanie i szacunek). Bardziej poważane od zawodu wojskowego były następujące profesje: lekarz, nauczyciel, górnik, rolnik, prawnik, ksiądz, pielęgniarka, naukowiec, a mniej m.in.: inżynier, milicjant, aktor i rzemieślnik – właściciel zakładu³.

Inne wyniki uzyskał Ośrodek Badań Opinii Publicznej (OBOP) w badaniach reprezentatywnych w latach 1980–1989, dotyczących zaufania społeczeństwa do różnych instytucji i organizacji w Polsce. Wynika z nich, że niemal 90% ogółu społeczeństwa darzyło zaufaniem siły zbrojne (64% – tak; 25% – raczej tak). Jedynie Kościół katolicki cieszył się większym zaufaniem⁴.

Nie tylko badania społeczne wśród ogółu społeczeństwa wskazywały na pozytywny stosunek do armii. Również badania realizowane wśród młodzieży pokazały, że ta grupa aprobuje służbę wojskową. Na pytanie: *Jaka jest twoja opinia o zasadniczej służbie wojskowej?* na pierwszym miejscu znalazła się odpowiedź: *Jest potrzebna każdemu młodemu mężczyźnie ze względu na przygotowanie do obrony Ojczyzny* (78,5%), na drugim zaś: *Jest potrzebna każdemu młodemu mężczyźnie ze względu na dobrą szkołę życia* (63,0% badanych)⁵.

Autor wspomnianego opracowania, Franciszek Ułasiuk, tak puentuje dostrzeżone rozbieżności: „Jak widać, popularności i dużemu autorytetowi sił zbrojnych w społeczeństwie polskim nie towarzyszą jednak wysoki prestiż, uznanie i atrakcyjność zawodu oficera. Tak więc można powiedzieć, że nie ma pozytywnej korelacji między wysokim zaufaniem i szacunkiem społeczeństwa do wojska a uznaniem społecznym dla zawodu oficera”⁶.

Dostrzec można jeszcze innego rodzaju rozbieżność. Dotyczy ona ogólnej oceny LWP przez naukowców, publicystów i polityków. Jeden z autorów tak krytycznie ocenia LWP: „Armia była odrażającą bolszewicką skamieliną rezerwatem dla co głupszych

² A. Sarapata, *Pozycja wojskowego we współczesnym społeczeństwie polskim*, [w:] *Z badań nad zawodem oficera*, red. J. Wiatr, Warszawa 1966, s. 11–34.

³ H. Domański, Z. Sawiński, *Dlaczego niektóre zawody są cenione wyżej niż inne*, „Biuletyn CBOS” 1988, nr 2(13), s. 152.

⁴ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Warszawa 1964, s. 413–414.

⁵ C. Staciwa, *Wojsko w świadomości społecznej. Szkice socjologiczne*, Warszawa 1975, s. 83–84.

⁶ F. Ułasiuk, op. cit., s. 110.

komuchów, wrogiem i opresyjnym anachronizmem... Służba wojskowa jawiła się jako coś kompletnie bezsensownego⁷. Dostrzega jednak szereg pozytywnych działań: „LWP walczyło także z UPA i Werwolfem. Tępiło pospolitych bandytów. Ponadto żołnierze zajmowali się rozminowywaniem, odgruzowywaniem, budową mostów, budową linii kolejowych, melioracją i elektryfikacją. Saperzy wysadzali ruiny i niemieckie umocnienia. Wojsko w pierwszym okresie po wojnie prowadziło część szpitali przeznaczonych dla ludności cywilnej. Latem żołnierze brali udział w żniwach, zimą w odśnieżaniu, a wiosną wojskowi saperzy wysadzali zatory lodowe. Wojska inżynieryjne budowały kładki, mosty i przeprawy ludzie mieli do żołnierzy trochę szacunku i zaufanie większe niż do milicji i pozostałych służb. Nie można więc powiedzieć, że »ludowi« żołnierze byli wyłącznie okupantem we własnym kraju”⁸.

Problem oceny LWP dotyczy nie tylko armii jako takiej, ale także kadry oficerskiej. Jeden ze znanych krytyków poprzedniego okresu WP, Romuald Szeremietiew, pisał: „Marszałek Piłsudski podkreślał, że podstawowym warunkiem zwycięstwa jest wysokie morale armii. Może być wojsko dobrze uzbrojone, ale jeśli nie ma silnego morale, będzie pozbawione etosu służby i zaniknie duch armii (*esprit de corps*), to na polu bitwy takie wojsko przegra. Wartości moralne wojsko czerpie z narodowej tradycji służby Ojczyźnie, zwycięstw i bohaterskich dokonań poprzedników. Dlatego nie jest obojętne jaka jest kultywowana wojskowa tradycja i jakie wartości kształtują umysły i zapadają w serca ludzi noszących mundury. W Polsce mamy z tym taki problem, że obecne Wojsko Polskie powstało na bazie wojska stworzonego i kierowanego w okresie PRL przez partię komunistyczną. Czy można wojskową przeszłość czasów PRL włączyć do dorobku współczesnej polskiej armii?”⁹.

W dalszej części wywodu możemy przeczytać: „W wojsku stosowano nieformalny, ale bardzo silny przymus przynależności do PZPR (w 1980 r. do partii należało 80% oficerów, 53% chorążych i 38,5% podoficerów. W LWP wszyscy wyżsi dowódcy byli członkami PZPR). Nad posłuszeństwem armii czuwał rozbudowany aparat polityczny (w 1989 – 7800 osób, w tym 5700 oficerów). Przy czym Główny Zarząd Polityczny funkcjonował »na prawach« wydziału KC PZPR. We wszystkich jednostkach działały komitety partyjne, a tzw. Podstawowych Organizacji Partyjnych PZPR było 5 tys.”¹⁰.

Romuald Szeremietiew swoje krytyczne stanowisko podsumował następująco: „W kadrze zawodowej LWP byli oczywiście nie tylko »siwiccy«. Była też większość ukrywająca swoje prawdziwe poglądy i usiłująca profesjonalnie pełnić służbę wojskową. Byli liczni oportuniści, którzy dla kariery udawali komunistów, często pełniąc funkcje

⁷ Zob. A. Pilipiuk, *Skalany mundur*, „Polonia Christiana” 2021, nr 80.

⁸ Ibidem.

⁹ R. Szeremietiew, *LWP, którego nie było*, <https://www.tysol.pl/a46692-Prof-Romuald-Szeremietiew-LWP-ktorego-nie-bylo> (dostęp: 3.07.2025).

¹⁰ Ibidem.

oficerów »politycznych«. I była grupa zdeklarowanych komunistów w mundurach, gotowa »bronić socjalizmu jak niepodległości«. I to oni, zaufani sowieckich marszałków, wspierani przez oportunistów, rozkazywali wojsku. Chociaż więc wszyscy nosili te same mundury, to jednak byli to różni ludzie. Dużo ich dzieliło»¹¹.

Zasadnicze wydaje się pytanie: co przyczyniło się do takich negatywnych ocen? Odpowiedź na nie jest dla jednych banalnie łatwa, dla innych dość skomplikowana. Sięgnijmy zatem do teorii opisującej, a jednocześnie kreującej ówczesny stan rzeczy. Wydaje się, że oprócz tego, iż Polska znalazła się w obszarze wpływu ZSRR, istotne były dwie kwestie. Po pierwsze, założenia o klasowym charakterze armii, który upatrywano w pełnionych funkcjach i strukturze społecznej – składzie społecznym¹². Po drugie zaś, określenie funkcji, jakie miała pełnić armia. Walerian Magoń, opisując funkcje LWP, pisał: „Funkcje armii socjalistycznej stanowią swoisty odpowiednik funkcji socjalistycznego państwa. Są to dwie podstawowe funkcje, a raczej ich zespoły: główna zewnętrzna (...) oraz współcześnie rozumiana wewnętrzna, przejawiająca się w życiu społeczności socjalistycznej»¹³. Miała ona polegać na:

- udziale wojska w rozwoju społeczeństwa socjalistycznego, zapewniając bezpieczeństwo wojsko dawało szansę rozwoju i umacniania socjalizmu;
- udziale w gospodarczym rozwoju kraju poprzez wykorzystanie w produkcji osiągnięć nauki i techniki;
- tworzeniu warunków rozwijania działalności obywatelsko-wychowawczej – szkoła wychowania obywatelskiego i patriotycznego, wręcz „szkoła życia” (uczenia porządku i dyscypliny);
- obywatelskim wychowaniu młodzieży i społeczeństwa – kontynuowanie pracy wychowawczej rozpoczętej przez rodzinę szkołę i organizacje młodzieżowe¹⁴.

Wydaje się, że ta druga funkcja (wewnętrzna), niespotykana w armiach państw demokratycznych, stała się głównym źródłem kłopotów ludowego Wojska Polskiego.

Dokumenty normatywne okresu LWP

W powojennym okresie Wojska Polskiego ukazały się trzy edycje pełniące rolę kodeksu, tj. *Zasady etyki kadry ludowego Wojska Polskiego* (MON, Łódź 1965); *Zasady etyki zawodowej żołnierza Polski ludowej. Obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego* (MON, Warszawa 1973); *Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego* (MON, Warszawa 1983). Już same tytuły wskazują

¹¹ Ibidem.

¹² E. Szopka, *Klasowy charakter wojska*, [w:] *Wojsko w systemie społeczno-politycznym Państwa. Wybrane problemy socjologii wojska*, cz. 1, Warszawa 1989, s. 52–54.

¹³ W. Magoń, *Metodyka wychowania wojskowego*, Warszawa 1979, s. 7–8.

¹⁴ Ibidem, s. 12–20.

na pewne zmiany dotyczące ich przeznaczenia, tj. określenia adresata. Pierwsza i trzecia edycja skierowana była do kadry¹⁵, druga zaś do ogółu żołnierzy. Istotne różnice dostrzegamy także w zawartości. Pierwsza publikacja z 1965 r. jest wyłącznie „kodeksem”, pozostałe zaś łączą treści kodeksowe z obyczajami (dość obszernie opisanymi).

Jednak bardziej od tytułów i struktury interesują nas ich treści. I tak wskazane wcześniej zadania armii w realizacji funkcji wewnętrznej znalazły odzwierciedlenie w analizowanych dokumentach. Już w dość obfitym wstępie pierwszego z nich 1965 r. czytamy: „Oficer ludowego wojska, jako świadomy członek społeczeństwa socjalistycznego, obrońca i bojownik słusznej sprawy, aktywny współuczestnik życia społecznego i wychowawca młodzieży, jest żywo zainteresowany w rozwoju socjalistycznych norm moralnych, jak również szczególnie zobowiązany do ścisłego ich przestrzegania”¹⁶. W wydaniu tym postulowane zasady i wartości podzielone zostały na cztery części:

1. Wartości społeczno-polityczne, w których wyróżniano: patriotyzm, internacjonalizm, stosunek do tradycji, ideowość, aktywność polityczno-społeczną, przeciwdziałanie złu społecznemu, przestrzeganie przepisów prawa i socjalistycznych norm współżycia społecznego.
2. Stosunek oficera do pracy i obowiązków służbowych, który obejmował: karność i dyscyplinę, dążenie do najlepszych wyników, obowiązkowość i sumienność, inicjatywę, pracę nad sobą i fachowość, stosunek do krytyki, podwładnych, przełożonych i współtowarzyszy oraz troskę o mienie społeczne i wojskowe.
3. Osobiste walory moralne oficera, na które składały się: prawość charakteru – szlachetność, sprawiedliwość, poczucie własnej godności – honor wojska i munduru, męstwo, prawdomówność, rzetelność, skromność oraz panowanie nad sobą.
4. Życie osobiste oficera, w którym zwracano uwagę na kulturę osobistą, styl życia, stosunek do rodziny, sposób bycia oraz życie towarzyskie¹⁷.

W edycji drugiej (1973), jak wcześniej wspomniano, oprócz *Zasad* (s. 5–49), opisano także obyczaje w służbie wojskowej (s. 51–136). Część zasadnicza (kodeksowa) jest w istocie opisem tradycji, na których mają opierać się najważniejsze wartości żołnierskie¹⁸. Te zaś możemy znaleźć dopiero w części drugiej, dotyczącej obyczajów w służbie wojskowej. Opisane są one w czterech odrębnych podpunktach:

1. Godność służby wojskowej, rozumianej jako: honor żołnierza, słowo żołnierza, godność munduru i prezencja.

¹⁵ Pod tym pojęciem rozumiano wszystkie korpusy żołnierzy zawodowych i rezerwy. Zob. *Zasady etyki kadry ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1965, s. 5 (przypis).

¹⁶ Ibidem, s. 11.

¹⁷ Ibidem, s. 15–46.

¹⁸ *Zasady etyki zawodowej żołnierza Polski ludowej. Obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1974, s. 5–49.

2. Podstawowe normy współżycia zbiorowości wojskowej, takie jak: solidarność zawodowa i środowiskowa, postępowanie przełożonego, postępowanie podwładnego oraz konflikty w służbie.
3. Kultura służby.
4. Społeczne obowiązki żołnierza.

Dwie ostatnie części wyraźnie odbiegały od wcześniejszych, a ich treści dalekie były od problematyki deontologicznej¹⁹.

Ostatni ze wskazanych dokumentów (edycja z 1983 r.) w zasadzie utrzymuje strukturę poprzednią, łącząc zasady etyki z obyczajami żołnierskimi²⁰. Część zasadnicza *Zasady etyki...* jest poprzedzona jednak znacznym rozdziałem *Z tradycji moralnych i obyczajowych Wojska Polskiego*²¹. W części kodeksowej w odrębnych podrozdziałach wskazano na następujące reguły i wartości:

1. Powinności moralne wobec narodu i socjalistycznego państwa, które rozumiano jako: umiłowanie ojczyzny, służba narodowi, dobro ogółu – ludzi pracy, narodu, obrona socjalistycznych ideałów, ideowość i zaangażowanie, uczestnictwo w życiu publicznym, szacunek dla pracy współobywateli, poczuwanie się do odpowiedzialności za los narodu, internacjonalizm.
2. Godność i honor żołnierski: godność i honor jako duma ze swojego zawodu, poszanowanie sztandarów wojskowych, uznawanie norm i przestrzeganie reguł współżycia, wiarygodność słowa, poszanowanie munduru.
3. Ambicja zawodowa, którą rozumiano jako: wolę sprostania trudnym zadaniom, ofiarność w ich wypełnianiu, skuteczność działania, przeciwdziałanie rutynie i skostnieniu, dążeniu do doskonałości i osobistych sukcesów a także uczciwą rywalizację.
4. Zasady postępowania w kolektywie wojskowym – stosunki służbowe, wśród których wymieniano: wzajemne zaufanie, zgodny charakter współżycia w środowisku wojskowym, wzajemny szacunek, niesienie pomocy w potrzebie, przyjaźń i koleżeństwo, otwartość i prostolinijność, swoiście rozumiany demokratyzm, poczucie odpowiedzialności, obiektywność i sprawiedliwość, karność i dyscyplina, a także szczerłość wobec przełożonego, sumiennność i gotowość do pomocy.
5. Obowiązki moralne wychowawców żołnierzy, na które składały się obowiązki: kształtowania moralnych postaw młodszych i podwładnych, rozwijanie zainteresowań i wrażliwości moralnej.
6. Wartości żołnierza w działaniach bojowych. Nabywanie niezbędnych wartości dla współczesnego pola walki, tj. ideowość, świadomość celów wojny, wola

¹⁹ Por. ibidem, s. 53–96.

²⁰ Zob. *Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1983.

²¹ Ibidem, s. 15–40.

zwycięstwa, odporność na trudy wojenne, odwaga i hart ducha, wytrwałość, dyscyplina, inicjatywa i pomysłowość, koleżeństwo i współdziałanie bojowe. Zwracano też uwagę, by cenić krew i życie żołnierzy²².

W trzeciej edycji *Zasad* pojawia się nowy element – antywartości, które nie są możliwe do tolerowania w służbie. Autorzy dokumentu napiętnują następujące zachowania: zdradę ojczyzny, tchórzostwo na polu walki, złamanie przysięgi, karierowiczostwo, przywłaszczanie cudzej i społecznej własności, sięganie po niezasłużone korzyści i przekraczanie swoich uprawnień. Należały do nich także: nadużywanie alkoholu, czyny powodujące zgorszenie publiczne i moralny sprzeciw, lekceważenie obowiązków, naruszenie godności innych poprzez oszczerstwo, potwarz czy obelgę²³. Moralnie naganne było także: efekciarstwo, przypisywanie sobie cudzych osiągnięć, ambicje bez pokrycia, nadmierne dążenie do własnych korzyści, wygody i kariery²⁴. Nie do pogodzenia z charakterem służby było: upokarzanie podwładnego i uwłaczanie godności przełożonego, intrygantwo, pomówienia i nadużywanie czyjejś dobrej wiary, nadużywanie kompetencji, wyniosłość, zarozumiałstwo i bezdusność, ale także karierowiczostwo, schlebienie przełożonym, zabieganie o ich względy, tolerancja wobec swoich wad i słabości²⁵.

Praktyka jednak znacznie odbiegała od sformułowanych zasad i postulatów. Nadmierne zaangażowanie ideowe, internacjonalizm – braterstwo/podporządkowanie Armii Radzieckiej, aktywność społeczno-polityczna stanowiły kilka podstawowych problemów charakteryzujących tamten okres. Odniesienia do tych kwestii znajdujemy także w analizowanych dokumentach.

W pierwszej edycji *Zasad* możemy przeczytać: „Ludowe Wojsko Polskie i jego kadra są nierozzerwalną częścią narodu, któremu przewodzi Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, czołowa siła Frontu Jedności Narodu. Wynika stąd konieczność pełnego zaangażowania się oficera w sprawę budowy socjalizmu w Polsce oraz zwycięstwa pokoju i postępu na całym świecie”²⁶. W drugiej edycji zaś: „Socjalistyczny charakter naszego wojska znajduje również swój wyraz we współżyciu między żołnierzami. Jest on osadzony na trwałych podstawach socjalistycznych stosunków międzyludzkich”²⁷. Charakterystyczne dla okresu PRL treści znajdują się także w kolejnej edycji: „W warunkach socjalizmu, wraz z tworzeniem się nowych stosunków społecznych, rodzi się i stopniowo utrwała nowy system wartości i zasad moralnych – moralność socjalistyczna”²⁸. I dalej: „Armia nasza i jej kadra zawodowa stoi na straży niepodległości kraju i socjalizmu”²⁹.

²² Ibidem, s. 46–66.

²³ Ibidem, s. 53–54.

²⁴ Ibidem, s. 56–57.

²⁵ Ibidem, s. 58–62.

²⁶ *Zasady etyki kadry...*, s. 19–20.

²⁷ *Zasady etyki zawodowej żołnierza...*, s. 58.

²⁸ *Zasady etyki i obyczaje...*, s. 18.

²⁹ Ibidem, s. 38–39.

Jeżeli jednak pominiemy powinności odnoszące się do sfery społeczno-politycznej i kontekstu międzynarodowego (internacjonalizm, ideowość, aktywność polityczno-społeczna, przeciwdziałanie złu społecznemu, określony stosunek do tradycji), a skupimy się na obszarze profesjonalnym, to zauważymy, że we wszystkich dokumentach są odniesienia do wartości, do których nawiązuje współczesne Wojsko Polskie, tj. godność i honor, słowność, odpowiedzialność za podwładnych i zadania, wzorowe wykonywanie obowiązków, jedność słów i czynów, dyscyplina, inicjatywa i pomysłowość oraz koleżeństwo i współdziałanie bojowe. Podobne stanowisko wyraża Wojciech Mazurek, twierdząc, że główne cnoty oficerskie okresu przedwojennego i wartości zawarte w analizowanych dokumentach są wspólne dla każdej żołnierskiej społeczności, bez względu na ich orientację światopoglądową czy panujący w państwie ustrój socjoekonomiczny³⁰.

Odrębną kwestią pozostaje znajomość tych dokumentów i ich skuteczność. Przed wydaniem drugiej edycji *Zasad* prowadzono w wojsku dwukrotne badania dotyczące tej problematyki (w latach 1970 i 1972). Z uzyskanych odpowiedzi wyłonił się niezbyt optymistyczny stan rzeczy. Po pierwsze, wiedzę o ich istnieniu i treściach miało nieco ponad 50% respondentów, jedna czwarta czytała je, ale nie pamiętała ich treści, a tylko jedna szóstka wiedziała, że istnieją. Po drugie, odpowiadały one mniej niż 60% badanych. Ponadto zauważono nie tylko słabe zainteresowanie tymi dokumentami, ale także uchylbienia w ich popularyzacji³¹.

Tak więc przed decydentami stały jasne zadania: ulepszyć treści wprowadzanych dokumentów, co w zasadzie stało się dopiero w edycji trzeciej (1983), oraz przekonać kadrę o zasadności ich treści, co było znacznie trudniejsze.

Założenia programowe działalności badawczej w obszarze społecznym

W okresie ludowego Wojska Polskiego dużą wagę przywiązywano do nadania właściwej rangi badaniom naukowym w całokształcie systemu kierowania wojskiem. Dotyczyło to także badań społecznych, które z racji zajmowania się człowiekiem, społeczeństwem i kulturą pozwalały na efektywne kształtowanie rzeczywistości szkoleniowo-wychowawczej i społeczno-kulturowej na gruncie wojska³². W okresie tym powstało pierwsze opracowanie, mające charakter podręcznika socjologii wojska, autorstwa Jerzego J. Wiatra³³. Oprócz rozważań metodologicznych oraz refleksji o armiach kapitalistycz-

³⁰ W. Mazurek, *Kodeksy etyczne w powojennym Wojsku Polskim*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW” 2018, nr 2, s. 100–101.

³¹ M. Michalik, *Funkcjonowanie zasad etyki w świadomości kadry*, „Badania Społeczne w Wojsku. Studia i materiały” 1997, nr 11, s. 190–205.

³² A. Aumer, *Badania społeczne jako czynnik postępu naukowego w wojsku*, „Badania Społeczne w Wojsku. Studia i materiały” 1997, nr 11, s. 8.

³³ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Warszawa 1964.

nych i socjalistycznych znajdujemy tam obszary badań empirycznych, które powinno się wdrożyć. Są to:

- problemy makrostrukturalne (ludowe Wojsko Polskie a społeczeństwo);
- problemy mikrostrukturalne (stosunki społeczne w ludowym Wojsku Polskim);
- wojsko w świadomości społecznej;
- ludowe Wojsko Polskie jako część zintegrowanych sił zbrojnych Układu Warszawskiego³⁴.

Z perspektywy niniejszych badań najbardziej interesujący wydaje się punkt drugi i trzeci. Pierwszy z nich zakładał: 1) funkcjonowanie wojska jako organizacji; stosunki podporządkowania i nadrzędności; dyscyplina wojskowa; 2) dynamikę stosunków grupowych w wojsku ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień małych grup koleżeńskich; 3) socjologiczną problematykę zawodowej służby wojskowej, a w tym: motywacje wyboru; stosunki między grupami zawodowymi w wojsku; 4) patologie społeczne w wojsku: przestępczość samobójstwa, zaburzenia psychiczne. W punkcie trzecim wyróżniano dwa obszary badawcze: 1) stosunek do wojska, jego prestiż; 2) tradycje wojskowe w społeczeństwie polskim³⁵.

Zasadne wydaje się pytanie, czy były to tylko teoretyczne założenia, czy też podejmowano działania, aby je realizować? Analizując podjęte przedsięwzięcia na przełomie lat 60. i 70., należałoby stwierdzić, że dołożono starań, aby zrealizować wymienione założenia teoretyczne, a oto przykłady.

Pod koniec lat 50. utworzono w Wojskowej Akademii Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego (WAP) Katedrę Socjologii Wojskowej, której pierwszym kierownikiem w latach 1958–1968 był cytowany już wcześniej prof. Jerzy J. Wiatr. W 1970 r. w ramach WAP utworzono Instytut Badań Społecznych (IBS WAP), przekształcony z Pracowni Badań społecznych GZP WP (powstałej w 1960 r.) oraz Ośrodka Badań Społecznych WAP (powołanego w 1967 r.). Zakres badań instytutu nawiązywał do obszarów określonych przez prof. J. Wiatra, a ponadto zakładał współpracę i współdziałanie z ośrodkami naukowo-badawczymi w kraju i za granicą. Do kompetencji instytutu należało także opiniowanie, pod względem merytorycznym i metodologicznym, narzędzi badawczych oraz prowadzenie rejestru wydanych upoważnień do badań ankietowych w wojsku³⁶.

O dużym przywiązywaniu wagi do jakości poglądów oraz postaw kadry i żołnierzy LWP może świadczyć liczba przeprowadzanych projektów badawczych. W pierwszych 15 latach działalności instytutu przeprowadzono 382 badania o różnym zakresie i wartościach merytorycznych; średnio realizowano więc od 25 do 30 tematów. Największe nasilenie badań założono na lata 1981–1985, kiedy to zrealizowano 154 tematy i wydano

³⁴ Idem, *Socjologia wojska*, Gdynia 1982, s. 363.

³⁵ Ibidem, s. 363.

³⁶ C. Staciwa, *Rozwój empirycznych badań społecznych w LWP na przykładzie IBS WAP*, „Zeszyty Naukowe WAP”, 1987, nr 4(133), s. 103.

163 raporty z badań³⁷. Innym efektem badań było wydanie w tym okresie 16 książek i 320 artykułów i materiałów o charakterze informacyjnym³⁸. Ogólnie wysiłek badawczy koncentrował się na trzech obszarach:

- społecznych aspektach funkcjonowania wojska, zwłaszcza różnych aspektach świadomości społecznej;
- socjologicznych problemach szkolnictwa, szkolnictwa, szkolnictwa wojskowego, kadry zawodowej i rezerwistów;
- różnych problemach pracy partyjno-politycznej, zwłaszcza efektywności działalności ideowo-wychowawczej w wojsku³⁹.

Wyniki prowadzonych badań formułowano na forach doradczych i decyzyjnych armii, służyły także dowódcom jednostek wojskowych i wojskowym wychowawcom. Były także wykorzystywane w kształceniu kadr – w szkolnictwie wojskowym. Świadczyć o tym może choćby następująca wypowiedź: „W szkolnictwie wojskowym, zarówno w obrębie zagadnień metodologicznych, jak i dydaktycznych, zgromadzono już wiele wyników badań sprzyjających optymalizacji kształcenia kadr oficerskich i łagodzenia w ten sposób rozbieżności między przygotowaniem absolwentów WSO a potrzebami praktyki”⁴⁰.

Badania społeczne nad świadomością kadry LWP

Jak wcześniej wspomniano, do badań społecznych przywiązywano dużą wagę. Prowadzono je w opisanych obszarach, ze szczególnym naciskiem na świadomość i postawy kadry zawodowej. Zainteresowanie tym środowiskiem można wyjaśnić tym, iż była to elita armii⁴¹. Należy zaznaczyć, że zmiany poglądów, a szczególnie postaw, nie przebiegają rewolucyjnie, tym samym poglądy pierwszej dekady po przemianach (1990–2000) można potraktować jako odzwierciedlenie skuteczności oddziaływań poprzedniego okresu.

Od przedstawienia wyników badań zespołu Mikołaja Mikiciuka z IBS WAP należy rozpocząć prezentację zarysu poglądów moralnych oficerów końca okresu PRL i początku III RP.

³⁷ Ibidem, s. 104.

³⁸ Ibidem, s. 106.

³⁹ Ibidem, s. 105.

⁴⁰ R. Stępień, *Metodologiczne i dydaktyczne problemy kształcenia kadr oficerskich*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1986, nr 1(126), s. 84.

⁴¹ Według danych Departamentu Kadr MON na dzień 1 stycznia 1990 r. kadra zawodowa Wojska Polskiego liczyła 103 844 żołnierzy (w tym: oficerów – 53 535, chorążych – 27 473, podoficerów – 22 833). Wykształcenie wyższe miało 87,1% oficerów, z czego 4,3% miało stopnie i tytuły naukowe.

Tabela 1. Cechy dobrego oficera zawodowego

Lp.	Cecha, wartość	Średnia ważona ⁴²	
		1984	1988
1	Zdyscyplinowanie, obowiązkowość	3,48	3,45
2	Rozsądek, rozważa, opanowanie	3,48	3,36
3	Pracowitość, rzetelne wykonywanie obowiązków służbowych	3,34	3,25
4	Dobra kondycja fizyczna	3,30	3,14
5	Sprawiedliwość, obiektywizm, bezstronność	3,24	3,14
6	Uczciwość, słowność, lojalność	3,19	3,09
7	Wysoka inteligencja, spryt szybka orientacja	3,14	3,08
8	Wysoka kultura osobista, takt	2,94	2,88
9	Doskonalenie się w zawodzie, podnoszenie kwalifikacji	2,78	2,71
10	Zamiłowanie do zawodu wojskowego	2,79	2,63
11	Zaangażowanie ideowo-polityczne	2,57	2,31
12	Aktywność społeczna	2,01	1,84
13	Naukowy, materialistyczny światopogląd	1,92	1,70

Źródło: A. Wielgus, *Osobowość oficera dowódcy wojskowego*, Płock 1999, s. 58–59.

Analiza przedstawionych wyników jednoznacznie wskazuje, że wysokie noty otrzymywały wartości zawodowe i moralne, a zamykały listę poglądy i postawy ideowo-polityczne. Jest to jednocześnie najkrótsza odpowiedź na postawione w tytule pytanie, jak miały się założenia i ich realizacja.

Ciekawe są wyniki badań przeprowadzonych na początku III RP przez następcę IBS, tj. Wojskowy Instytut Badań Socjologicznych (WIBS). Badanie dotyczyło poglądów na ówczesne i przyszłe cechy dobrego oficera, a przeprowadzone było pod kierunkiem Mariana Kloczkowskiego w 1994 r. Przedstawiono je w tabeli 2.

Tabela 2. Pożądane cechy dobrego oficera zawodowego (obecnie i w przyszłości)

Lp.	Wyszczególnienie	Wymagania (w %)	
		Obecne	Przyszłe
1	Fachowość, dobre przygotowanie specjalistyczne	49	59
2	Dobre przygotowanie wojskowe	43	48
3	Umiejętność współpracy z ludźmi	23	27
4	Cechy etyczno-moralne	22	26
5	Wiedza humanistyczna	20	27

⁴² Badania przeprowadzone były wśród 1185 oficerów. Średnią wyliczono z czterostopniowej skali, która była podstawą dokonywanych wyborów.

6	Znajomość języków obcych	19	26
7	Sprawność fizyczna	18	20
8	Odporność psychiczna	15	22

Źródło: A. Wielgus, op. cit., s. 60.

W tym przypadku także respondenci wyraźnie wskazali na obszar profesjonalny – przydatność przygotowania specjalistycznego i wojskowego. Widać także, że dostrzeżono wzrost znaczenia tych umiejętności w przyszłości. Według badanych nowa armia będzie wymagać znacznie większej wiedzy humanistycznej, znajomości języków obcych i odporności psychicznej. Wydaje się, że za wyjątkiem obszaru humanistycznego, oficerowie dobrze odczytywali tendencje nadchodzących zmian.

Jak wskazują autorzy zajmujący się badaniem etosu wojskowego, godność i honor są jednymi z podstawowych wartości nierozdzielnie związanych z tym zawodem⁴³. Mimo że znajdują się one nie tylko na sztandarach wojskowych, lecz także w kodeksach, to ich postrzeganie i rozumienie ewoluuje w czasie. Przyjrzyjmy się zatem, jakie – zdaniem kadry WP – kryteria charakteryzują człowieka honorowego. Przedstawione wyniki są rezultatem kilku badań autora wykonanych w ramach statutowych badań WIBS⁴⁴. Uhierarchizowane wypowiedzi według częstości wyborów przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Kryteria charakteryzujące człowieka honorowego

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba	%
1	Uczciwość w postępowaniu wobec ludzi	568	76,3
2	Odwaga cywilna	506	68,0
3	Postępowanie zgodne z obowiązującymi zasadami moralnymi	456	61,3
4	Postępowanie zgodne z prawem	450	60,5
5	Odwaga w obliczu niebezpieczeństwa	358	48,1
6	Wyróżniający poziom tzw. kultury osobistej	358	48,1
7	Poszanowanie narodowych obyczajów (np. gościnności)	251	33,7
8	Dyskrecja w obcowaniu z innymi	233	31,3
9	Pozycja zawodowa	58	7,8
10	Cenzus majątkowy	49	6,6
11	Pozycja społeczna	46	6,2
12	Przebywanie w dobrym towarzystwie	39	5,2
13	Wykształcenie wyższe	21	2,8

⁴³ Zob. np. M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.

⁴⁴ Badania przeprowadzono w latach 1989, 1991, 1993 i 199, łącznie wśród 2955 przedstawicieli kadry zawodowej WP. Szerzej: M. Kasperski, *Honor i patriotyzm w świadomości kadry WP*, [w:] *Kodeksy honorowe. Między tradycją a współczesnością*, red. M. Adamkiewicz, Warszawa 1999, s. 137–151.

14	Wykształcenie średnie	9	1,2
15	Jeszcze coś innego	11	1,5*

* Procenty nie sumują się do stu ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru.

Źródło: badania własne.

Wyłonioną przez wypowiedzi respondentów hierarchię kryteriów można podzielić na dwie grupy, istotnie rozróżniające poglądy badanych: a) kryteria odnoszące się do indywidualnych wartości i sposobu postępowania (1–8); b) kryteria posiadanego statusu społecznego (9–14).

Na podstawie udzielonych odpowiedzi można stwierdzić także, że żadna z cech wymienionych w kodeksie Władysława Boziewicza⁴⁵ obecnie nie charakteryzuje człowieka honorowego. Zestawione wypowiedzi wskazują zaś, że cechy, które można formalnie nabyć, nie mają tak dużego znaczenia, jak przymioty osobiste: uczciwość, odwaga oraz postępowanie zgodne z zasadami moralnymi i prawem. Można zatem wnioskować, że rozumienie honoru jest słabo związane z elementami statusu społecznego, bardziej zaś z cechami osobistymi, względnie niezależnymi od roli zawodowej i pozycji społecznej.

Inaczej też niż w okresie, do którego tradycji nawiązuje obecne Wojsko Polskie, jest rozumiane pojęcie „sprawa honorowa”. Respondenci mieli możliwość wyrazić swoje stanowisko dotyczące tej kwestii w pytaniu: *Jak rozumie Pan pojęcie „sprawa honorowa”?* Okazało się, że kadra najczęściej pojmuje ją jako realizację lub dotrzymanie podjętych zobowiązań (58,1%) oraz dążenie do oczyszczenia nadszarpniętego „dobrego imienia” (23,4%). Co dziewiąty uznał za honorowe dochodzenie swoich racji (11,3%), kolejne 5,5% badanych jako wyrównanie doznanych krzywd lub obrazy, a jedynie nieliczni (1,5%) utożsamiają ją z rozprawą sądu koleżeńskiego.

Przymioty zawodowe nazywane bywają także przymiotami osobistymi, wartościami uniwersalnymi, cnotami moralnymi itp. Bardzo często łączy się je z przymiotami charakteru, gdyż decydują one o kręgosłupie moralnym jednostek. Bez wątplenia zaliczyć do nich można uczciwość, sprawiedliwość i będący przedmiotem naszego zainteresowania honor. Zawód wojskowy, ze względu na szczególne przeznaczenie i swoisty styl pracy, nie sprzyja tym wartościom. Jednak konieczność ciągłego obcowania ludzi ze sobą i powinności wychowawcze wobec młodego pokolenia żołnierzy wskazują na potrzebę ich kultywowania. W poszczególnych badaniach respondentom przedstawiono listę blisko 30 wartości i poproszono o wybór tych, które powinny znaleźć się we wzorze osobowym żołnierzy zawodowych. Dokonane wybory – zawężone do dziesięciu pierwszych – przedstawiono w tabeli 4.

⁴⁵ W. Boziewicz, *Polski kodeks honorowy*, Kraków 1919. Kodeks nie tylko klasyfikował osoby honorowe, ale także był instrukcją dochodzenia spraw honorowych.

Tabela 4. Honor wśród aprobowanych wartości wzoru osobowego

Lp.	Wartości	Miejsce w 1989 r.	Miejsce w 1991 r.	Miejsce w 1995 r.
1	Odpowiedzialność	1	1	4
2	Uczciwość	2	8	16
3	Sprawiedliwość	3	4	10
4	Dobry mąż i ojciec	4	10	8
5	Honor	5	5	6
6	Dbłość o podwładnych	6	3	1
7	Rzetelność	7	19	13
8	Zdyscyplinowanie	8	2	3
9	Słowność	9	18	17
10	Patriotyzm	10	13	12

Źródło: badania własne.

Mimo pozytywnych przemian społeczno-politycznych podjętych w ostatniej dekadzie XX w. ranga wartości moralnych się obniżała. Zachodzące przemiany szczególnie niekorzystnie wpłynęły na postrzeganie takich wartości, jak uczciwość i sprawiedliwość. Rosło natomiast znaczenie wartości typowo zawodowych. W tej sytuacji optymizmem napawa fakt, że mimo zmian postrzeganie honoru nie zmieniało się – miał on ugruntowane stałe miejsce. Stanowisko to jest potwierdzone także w pytaniu odnoszącym się do wartości najcenniejszych w życiu. W 1993 r. badani wymienili godność i honor na trzecim miejscu, natomiast w 1995 r. – na czwartym miejscu.

Dokonując oceny nastawienia kadry do swojego zawodu, Marian Kloczkowski stwierdził: „Mimo że na przestrzeni lat (...) zmieniła się radykalnie struktura społeczna kadry oraz prawne i organizacyjne wyznaczniki realizowanych przez nią zadań, to nie zmienił się istotnie sposób postrzegania swojego zawodu⁴⁶. Jednak, jak postaramy się wnikać głębiej w dokonywane wybory, to zauważymy tendencję zmian. Takiej próby dokonał Mariusz Wachowicz, zestawiając wyniki wyborów dokonanych w 1992 r. i w 2005 r.⁴⁷ W tabeli 5 tabeli wskazano po pięć istotnych zmian.

⁴⁶ M. Kloczkowski, *Orientacje zawodowe kadry zawodowej*, [w:] *Spoleczne aspekty zawodu wojskowego w badaniach empirycznych Wojskowego Biura Badań Społecznych*, red. A. Orzyłowska, Warszawa 2010, s. 23.

⁴⁷ M. Wachowicz, *Kultura organizacyjna w wojsku – anomia zmiany*, [w:] *Wojsko Polskie 20 lat po transformacji ustrojowej*, red. A. Orzyłowska, Warszawa 2011, s. 17–18.

Tabela 5. Zmiany w postrzeganiu cech i wartości przez żołnierzy zawodowych

Lp.	1992 r.		2005 r.
	Wartości, cechy		Wartości, cechy
1	Odpowiedzialność		Odpowiedzialność
2	Zdyscyplinowanie		Dbłość o podwładnych
3	Dbłość o podwładnych		Zdyscyplinowanie
4	Sprawiedliwość		Rzetelność
5	Godność, Honor		Honor
6	Odwaga		Operatywność
7	Uczciwość		Uczciwość
8	Koleżeńskość		Odwaga
9	Apolityczność		Wytrwałość
10	Patriotyzm		Stanowczość
11	Operatywność		Sprawiedliwość
12	Stanowczość		Pracowitość
13	Prawdomówność		Słowność
14	Słowność		Lojalność
15	Tolerancja		Patriotyzm
16	Wytrwałość		Prawdomówność
17	Rzetelność solidność		Koleżeńskość
18	Pracowitość		Takt
19	Takt		Życzliwość
20	Skromność		Szlachetność
21	Lojalność		Tolerancyjność
22	Życzliwość		Skromność
23	Szlachetność		Apolityczność
24	Wiara		Wiara

Źródło: M. Wachowicz, op. cit., s. 17–18.

Spośród 24 przymiotów poddanych respondentowi 13 nie zmieniło ważności bądź zmiana była niewielka, co wskazuje na znaczną ich trwałość. Są to w zdecydowanej większości przymioty z góry hierarchii, a mianowicie: odpowiedzialność, zdyscyplinowanie, dbłość o podwładnych, honor, odwaga, uczciwość. Znaczenia nabrały wartości

profesjonalne, a straciły przeważnie wartości moralne. Zastanawiający może być stosunek do apolityczności, czyli zasady przypisanej armii po zmianach ustrojowych. Być może było to następstwem wyłomu, jaki zdarzył w 1994 r., tj. tzw. obiadu drawskiego⁴⁸.

Zawód wojskowy jest bezsprzecznie zawodem, w którym patriotyzm jest nie tylko potrzebny – jest po prostu koniecznością. Doceniano to i kultywowano w armiach różnych państw od wieków, a w Polsce szczególnie od XVIII w. W tym kontekście ciekawe wydaje się pytanie, co kadra w rzeczonym okresie rozumiała pod pojęciem patriotyzmu? Uzyskane w badaniach wyniki przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Pojmowanie patriotyzmu przez kadre WP (dane w %)

Lp.	Na czym, przede wszystkim, polega patriotyzm doby współczesnej?	1989 r.	1991 r.	1995 r.
1	Na dobrym wykonywaniu swych codziennych obowiązków	71,9	74,0	69,7
2	Na dobrym wychowaniu dzieci	48,1	47,1	53,6
3	Na właściwym reprezentowaniu Polski w świecie*	42,7	33,0	32,1
4	Na solidnej pracy	33,3	25,0	37,8
5	Na gotowości do oddania życia w czasie wojny	20,9	27,8	35,8
6	Na kultywowaniu rodzimej tradycji i kultury	14,1	16,1	34,2
7	Na mówieniu dobrze o Polsce i Polakach	9,3	9,8	11,2
8	Na przedkładaniu rzeczy polskich nad obce	7,7	9,6	12,4
9	Na sumiennym przestrzeganiu zarządzeń władzy	3,4	3,4	2,4
10	Na jeszcze czymś innym	--	1,3	1,3

* W badaniach 1989 r. na trzecim miejscu znalazła się odpowiedź: *Na dążeniu do sprawiedliwości społecznej*.

Źródło: badania własne.

Z przedstawionych danych wynika, że patriotyzm postrzegany był przez kadre WP raczej codziennie – jako wykonywanie swych codziennych obowiązków oraz wychowanie dzieci. Natomiast to, co wynika z klasycznych definicji i przedstawionych dokumentów deontologicznych (gotowość do poświęceń i kultywowanie rodzimej tradycji) znajdowało się na dalszych miejscach. Świadomość tego może być ważna przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, by w pracy nad przywróceniem właściwego miejsca tradycjom postępować rozważnie – szybkie i częste zmiany mogą zachwiać wiarę w dobre intencje. Po drugie, by właściwie wykorzystać znaczenie nadawane obowiązkowi, jakie wykonuje kadra w ramach zwykłej pracy.

⁴⁸ W trakcie centralnego kursu metodyczno-szkoleniowego najwyższej kadry WP doszło do głosowania i wystąpienia przeciwko kierownictwu MON.

Dla organizatorów wychowania moralnego ważne jest nie tylko rozumienie danej kategorii, ale także jej miejsce w hierarchii wartości. Miejsce patriotyzmu na tle najczęściej wybieranych wartości przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Miejsce patriotyzmu na tle wartości aprobowanych przez kadre zawodową

Lp.	1989 r.	1991 r.	1995 r.
	Wartości, cechy	Wartości, cechy	Wartości, cechy
1	Odpowiedzialność	Odpowiedzialność	Dbłość o podwładnych
2	Uczciwość	Zdyscyplinowanie	Apolityczność
3	Sprawiedliwość	Dbłość o podwładnych	Zdyscyplinowanie
4	Dobry mąż i ojciec	Sprawiedliwość	Odpowiedzialność
5	Honor	Honor	Inteligencja
6	Dbłość o podwładnych	Odwaga	Honor
	10 – Patriotyzm	13 – Patriotyzm	12 – Patriotyzm

Źródło: badania własne.

Jak widać, patriotyzm nie był wartością, którą można nazwać za podstawową, ale niejednokrotnie nasza historia wykazała, że w sytuacji zagrożeń opinia o nim się zmienia. Dokonane wybory wskazują, że patriotyzm nieco inaczej postrzegany jest w sytuacji codziennej, zwykłej służby, inaczej zaś w przypadku zagrożeń – wówczas najważniejszą pozostaje rodzina, ale już w drugiej kolejności pojawia się ojczyzna (naród, kraj), co przedstawiono w tabeli 8.

Tabela 8. Wartości, dla których respondenci mogliby oddać swoje życie

Lp.	1989 r.	1991 r.	1995 r.
	Wartości, cechy	Wartości, cechy	Wartości, cechy
1	Rodzina	Rodzina	Rodzina, bliscy
2	Ojczyzna, naród	Ojczyzna, naród	Ojczyzna, naród, kraj
3	Wolność	Wolność	Życie innej osoby
4	Pokój	Pokój	Honor, godność
5	Honor, godność	Sprawiedliwość	Wolność, niepodległość

Źródło: badania własne.

Mimo krytycznych ocen dokumentów deontologicznych istniejących w armii PRL na początku lat 90., kadra dostrzegała potrzebę ich dalszego istnienia. W 1991 r. nadzieję na zmianę „moralnego oblicza” kadry wiązało z opracowywanym *Kodeksem honorowym* 38,4% żołnierzy zawodowych. Tymczasem dwa lata później już ponad połowa respondentów widziała potrzebę prawnej regulacji tego obszaru.

Osobne zagadnienie stanowi treść tych dokumentów. Autorzy starali się odpowiedzieć na pytanie, jak trafić do odbiorców, by nie narazić się na krytykę? Na ile powinny być one ogólne, a na ile wkraczać w szczegóły?. Czy mają dotyczyć tylko spraw służbowych, czy też wzorem przedwojennego kompendium także życia pozasłużbowego? Ostateczny dobór treści zależał od zespołów redakcyjnych, ale opinie kadry zawodowej mogą świadczyć o przekonaniu co do ważności poszczególnych aspektów. Chcąc poznać stanowisko kadry w tej sprawie, w latach 1993 i 1995 zadano respondentom pytanie: *Jakie problemy winny być rozstrzygnięte w takich dokumentach?* Wyrażone opinie przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Pożądane treści kodeksów honorowych (dane w %)

Lp.	Wyszczególnienie	1993 r.	1995 r.
1	Reguły zachowania służbowego	20,8	49,2
2	System wartości ogólnych i zawodowych	19,2	41,9
3	Powinności zawodowe	18,4	40,2
4	Sprawy honorowe	16,5	53,2
5	Relacje pomiędzy kadrą (korpusami)	13,0	40,2
6	Powinności obywatelskie	5,2	15,0
7	Zasady zachowania poza służbą	4,3	19,5
8	Nie widzę potrzeby istnienia tych dokumentów	28,9*	8,1*

* Procenty nie sumują się do stu ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru.

Źródło: badania własne.

Przedstawione wyniki pozwalają zauważyć, że w ciągu dwóch lat, jakie upłynęły między badaniami, radykalnie wzrósł procent respondentów uznających sprawy honorowe za najważniejsze. Istnieje ponadto zapotrzebowanie na rozstrzygnięcie kwestii związanych ze sprawami zawodowymi (wartości, reguły postępowania i powinności). Nie znalazłyby natomiast uznania wywody dotyczące ogólnych powinności obywatelskich i zasad zachowania poza służbą. W odstępie obu badań zmniejszył się także procent wypowiedzi przeczących potrzebie istnienia takich dokumentów.

O jakim wzorze osobowym myśleli oficerowie końca XX w., przedstawiają badania Stanisława Jarmoszki, pracownika WIBS (zob. tabela 10).

Tabela 10. Postulowany profil osobowościowy oficera

Lp.	Wyszczególnienie	Średnia*
1	Umiejętności zawodowe, profesjonalizm	2,93
2	Poczucie honoru, godność osobista	2,88

3	Zdolność kierowania, przewodzenia, dowodzenia	2,87
4	Poczucie odpowiedzialności	2,86
5	Ogólne wykształcenie, inteligencja	2,83
6	Stanowczość zdecydowanie	2,83
7	Zdyscyplinowane	2,83
8	Sprawiedliwość, uczciwość, prawość	2,81
9	Zrównoważenie, odporność psychiczna	2,79
10	Kultura osobista, takt, dobre maniery	2,76
11	Wymagalność	2,72
12	Zdolność/ wola działania	2,71
13	Patriotyzm	2,70

Źródło: S. Jarmoszek, *Oficerowie wojska polskiego przełomu wieków. Zarys socjologii empirycznej zawodu oficera*, Toruń 2001, s. 136.

Jak łatwo można zauważyć, wyrażony przez żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego III RP profil nie odbiega od cech i wartości wybieranych w ostatniej dekadzie przez kadrę zawodową LWP.

Wnioski

Wnioski z przeprowadzonych badań, zaprezentowane w niniejszym artykule można przedstawić w dziewięciu punktach.

1. Problemy armii PRL należy łączyć z powojennymi losami kraju – pozostawianiu w strefie wpływów ZSRR oraz włączeniu jej do realizacji złożonej funkcji wewnętrznej.
2. Praktyka w LWP znacznie odbiegała od sformułowanych zasad i postulatów. Niestety po trudach wojennych nastąpił okres stalinowski, który dla LWP kojarzy się z płamieniem munduru w walkach bratobójczych, ściąganiu kontyngentów, a nawet pacyfikacji polskich wsi.
3. Wojsko – obok milicji i bezpieki – chroniło reżim komunistyczny, a jednocześnie próbowało dbać o odpowiedni światopogląd i właściwe postawy kadry zawodowej.
4. Zadanie to realizowano m.in. poprzez tworzenie i upowszechnianie kolejnych dokumentów deontologicznych. Zawierały one jednak, oprócz reguł i wartości profesjonalnych, rozbudowane treści ideologiczne.
5. Mimo włożonego wysiłku w opracowywanie i wdrażanie kolejnych edycji *Zasad etyki* zarówno ich znajomość, jak też odbiór nie był na zadawalającym poziomie.

6. Okres LWP cechował się dość dużą pracą nad pozyskaniem opinii o różnych obszarach działania armii, jej kadry i stosunku do niej różnych warstw społeczeństwa.
7. W okresie tym można zauważyć rozbieżność między wysokim autorytetem i popularnością armii a prestiżem i atrakcyjnością zawodu wojskowego.
8. Badania wykonane w ostatniej dekadzie PRL i pierwszej dekadzie III RP utwierdzają w przekonaniu, że kadra zawodowa przywiązywała coraz większe znaczenie do wartości zawodowych – profesjonalnych, wysoko ceniła wartości etyczno-moralne, natomiast niewielkie znaczenie przywiązywała do wartości ideowo-politycznych.
9. Mają rację wypowiadający się o tym okresie, że podobnie jak po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. nie byłoby armii II RP bez oficerów armii zaborczych, tak nie byłoby Wojska Polskiego III RP bez kadry LWP. Pewne jest także, że nie da się tego okresu pominąć, ani nie da się go jednoznacznie ocenić.

Bibliografia

- Aumer A., *Badania społeczne jako czynnik postępu naukowego w wojsku*, „Badania Społeczne w Wojsku. Studia i materiały” 1997, nr 11.
- Boziewicz W., *Polski kodeks honorowy*, Kraków 1919.
- Domański H., Sawiński Z., *Dlaczego niektóre zawody są cenione wyżej niż inne*, „Biuletyn CBOS” 1988, nr 2(13).
- Jarmoszek S., *Oficerowie wojska polskiego przełomu wieków. Zarys socjologii empirycznej zawodu oficera*, Toruń 2001.
- Kasperski M., *Honor i patriotyzm w świadomości kadry WP*, [w:] *Kodeksy honorowe. Między tradycją a współczesnością*, red. M. Adamkiewicz, Warszawa 1999.
- Kloczkowski M., *Orientacje zawodowe kadry zawodowej*, [w:] *Społeczne aspekty zawodu wojskowego w badaniach empirycznych Wojskowego Biura Badań Społecznych*, red. A. Orzyłowska, Warszawa 2010.
- Magoń W., *Metodyka wychowania wojskowego*, Warszawa 1979.
- Mazurek W., *Kodeksy etyczne w powojennym Wojsku Polskim*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW” 2018, nr 2.
- Michalik M., *Funkcjonowanie zasad etyki w świadomości kadry*, „Badania Społeczne w Wojsku. Studia i materiały” 1997, nr 11.
- Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.
- Pilipiuk A., *Skalany mundur*, „Polonia Christiana” 2021, nr 80.
- Sarapata A., *Pozycja wojskowego we współczesnym społeczeństwie polskim*, [w:] *Z badań nad zawodem oficera*, red. J. Wiatr, Warszawa 1966.

- Staciwa C., *Rozwój empirycznych badań społecznych w LWP na przykładzie IBS WAP*, „Zeszyty Naukowe WAP”, 1987, nr 4(133).
- Staciwa C., *Wojsko w świadomości społecznej. Szkice socjologiczne*, Warszawa 1975.
- Stępień R., *Metodologiczne i dydaktyczne problemy kształcenia kadr oficerskich*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1986, nr 1(126).
- Szeremietiew R., *LWP, którego nie było*, <https://www.tysol.pl/a46692-Prof-Romuald-Szeremietiew-LWP-ktorego-nie-bylo>.
- Szopka E., *Klasowy charakter wojska*, [w:] *Wojsko w systemie społeczno-politycznym Państwa. Wybrane problemy socjologii wojska*, cz. 1, Warszawa 1989.
- Ułasiuk F., *Identyfikacja oficerów z zawodem i integracja z wojskiem*, „Studia Filozoficzne” 1991, nr 1–2(120–121).
- Wachowicz M., *Kultura organizacyjna w wojsku – anomia zmiany*, [w:] *Wojsko Polskie 20 lat po transformacji ustrojowej*, red. A. Orzyłowska, Warszawa 2011.
- Wiatr J.J., *Socjologia wojska*, Warszawa 1964.
- Wiatr J.J., *Socjologia wojska*, Gdynia 1982.
- Wielgus A., *Osobowość oficera dowódcy wojskowego*, Płock 1999.
- Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1983.
- Zasady etyki kadry ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1965.
- Zasady etyki zawodowej żołnierza Polski ludowej. Obyczaje żołnierzy zawodowych ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1974.

New reality or new awareness? The core values of the officer cadre of the Polish People's Army

Summary: The officers of the Polish People's Army and the Polish army during the communist era evoke strong, often extreme emotional responses. The article discusses the efforts of Poland's communist authorities to prepare the officers of the Polish People's Army for military service in line with the political propaganda, and it analyzes the extent to which these endeavors were successful. The author outlines the army's political ideology, presents documents dealing with the ethics of military duty, and discusses the results of empirical studies analyzing the awareness levels of professional officers during the transition of the Polish People's Republic into the Third Polish Republic. According to the author, political views and especially attitudes do not change in a revolutionary manner; therefore, the ideology and beliefs professed in the first decade of the Third Republic of Poland testify to the effectiveness of the measures undertaken in the previous political era.

Keywords: army, military officer, cadre of the Polish People's Army, principles of ethics, social research

Eine neue Realität oder ein neues Bewusstsein? Über die Werte der Führungskräfte der Polnischen Volksarmee

Zusammenfassung: Der Beruf eines Offiziers in der polnischen Armee und der Armee während der Zeit der Volksrepublik Polen ruft viele – sehr oft extreme – Emotionen hervor. Der Beitrag versucht zu zeigen, welche Anstrengungen während der Zeit der Volksrepublik Polen unternommen wurden, um das Führungspersonal der LWP (Polnische Volksarmee) gemäß den angenommenen Prämissen zu formen, und inwieweit sich diese Bemühungen als wirksam erwiesen haben. Der Artikel enthält eine Übersicht über die ideologischen Annahmen, eine Präsentation der deontologischen Dokumente und die Ergebnisse empirischer Forschung im militärischen Umfeld, die den Stand des professionellen Bewusstseins des Personals an der Wende von der Volksrepublik Polen zur Dritten Republik Polen aufzeigen. Der Autor geht davon aus, dass sich Ansichten und insbesondere Einstellungen nicht auf revolutionäre Weise ändern. Daher können die Ansichten des ersten Jahrzehnts der Dritten Republik Polen als Spiegelbild der Wirksamkeit der Einflüsse der vorangegangenen Periode betrachtet werden.

Schlüsselwörter: Armee, Offiziersberuf, Führungspersonal der Polnischen Volksarmee, ethische Grundsätze, Sozialforschung

Nowa rzeczywistość czy także nowa świadomość? O wartościach kadry LWP

Streszczenie: Zawód oficera ludowego Wojska Polskiego oraz armii okresu PRL budzi wiele emocji, bardzo często skrajnych. Artykuł podejmuje próbę pokazania, jakie przedsięwzięcia czyniono w okresie PRL, by ukształtować kadry LWP odpowiednio do przyjętych założeń oraz na ile te zabiegi okazały się skuteczne. Znajdziemy tu zarys założeń ideologicznych, prezentację dokumentów deontologicznych oraz wyniki badań empirycznych prowadzonych w środowisku wojskowym, ukazujących stan świadomości zawodowej kadry przełomu PRL i III RP. Autor założył, że zmiany poglądów, a szczególnie postaw nie przebiegają rewolucyjnie, tym samym poglądy pierwszej dekady III RP można potraktować jako odzwierciedlenie skuteczności oddziaływań poprzedniego okresu.

Słowa kluczowe: armia, zawód oficera, kadra LWP, zasady etyki, badania społeczne